

Alternative, varstvo okolja in naša družbena praksa

I

Pojem alternative ima v sodobnem svetu nekako odrešujoč in misteriozen prizvok. Odrešujoč zato, ker dobesedno pomeni preostalo možnost, misteriozen pa zato, ker še ne ve, koliko bi in ali sploh bo druga možnost uspela preusmeriti tok življenja.

Seveda nobena alternativa ali alternative v primerjavi z obstoječo danostjo ne morejo biti učinkovito poročstvo za boljši jutri, če ne upoštevajo človeka, ki je v vseh alternativah razvoja najbolj nepredvidljiva neznanka, bolje rečeno odvisna spremenljivka. Odvisna zato, ker se človek različno vede, spreminjajo pa se tudi razvojne sestavine: ekonomsko socialno kot narodni dohodek na prebivalca, bruto družbeni proizvod, zadolženost države itd., pa tudi take sestavine, kot so stanje onesnaženosti, suburbaniziranost prostora, nataliteta in mortaliteta itd.

Alternativa ima lahko mnogokateri pomen. Je lahko:

- agitacijsko sredstvo za privabljanje ljudi,
- sredstvo za manipulacijo z javnim mnenjem,
- možnost za demokratično odločanje za nek projekt ali akcijo,
- aksiom v planiranju,
- sprememba ob motnjah in zadržkih pri izvedbi planov in projektov.

Alternativa pomeni v bistvu vedno spremljanje nečesa, ovrednotenje neke izvedbe. Alternativa lahko pomeni tudi soodvisno in dopolnjujočo možnost za neizvedeno, posebno če se planirano izkaže za neizvedljivo.

Če pa alternativa pomeni odpor nečemu ali nekomu, je lahko resen razlog za nemir vsake vrste, od političnega do ekonomskega.

Pojem alternative ne more pomeniti nekaj izoliranega od obstoječega, sicer postane iluzija, utopija ali kakorkoli bi to poimenovali.

Toda alternativa mora pomeniti določeno zvezo z nečim, ne samo kritiko nečesa. Opozorjanje z alternativno izzveni v prazno, če pomeni besedno igro na obstoječem planu, projektu ali z načrtovano akcijo, lahko bi rekli tudi motenje ali oviranje v nekem smislu.

Postavljati alternative ne pomeni posploševanja, sicer gre za obrekovanje v verbalnem pomenu tistega, ki skuša biti vsaj aktiven, če že ne more biti konstruktiven. Žal je alternativa lahko tudi dekonstrukcija in lahko živi le od tega, ker vzbuja varljiv videz drugačnega in možnega. Nakazovanje alternativ je lahko tudi vabljiva možnost za odlaganje problemov, nakazovanje novih, skratka polemika z javnostjo.

Vsekakor pa je operiranje z alternativno ali alternativami vsega upoštevanja vreden razlog za premislek, koliko je obstoječa praksa pravilna ali vsaj smotrna v toliko, da se je ne bi dalo še izboljšati. Alternativa po možnostih, ki jih ponuja, je vsekakor sinonim našega časa, ki pozna labirinte smeri razvoja.

Vsekakor z nakazujočo se alternativno: naraščanjem družbene rasti ali ničelne rasti perspektive za človeštvo niso nič bolj rožnate. Že znani rimski klub strokovnjakov se je uštel glede bližnje prihodnosti. Še vedno živimo, in *questio facti* je, koliko od napovedi se je uresničilo, izjalovilo ali prevrednotilo v praksi.

Perspektiva je v reorganizaciji življenja, a kakšni? K reorganizaciji življenja sodijo najpomembnejša vprašanja našega časa: delitev družbenega proizvoda, vprašanje energetike, varstva in izboljševanja človekovega okolja, urejanja prostora in urbanizacija, uravnavanje rojstev, pobotanje oboroževalne tekme med velesilama in še kaj.

Reorganizacija življenja izgubi smisel, če ne sloni na tem, kar bi v smislu celotnega sestavka označili kot moralo. Prevrednotenje potrošniške morale zahteva sodelovanje vseh in vsakogar. V temelju se bo morala spremeniti človekova vzgoja. Glede na današnje stanje nezainteresiranosti do vsega kar nas obdaja, in ne da bi klicali nase ekološko katastrofo, bi bil dejansko določen ekološki šok streznitev za marsikoga.

II

Poldrugo desetletje nazaj so se v Evropi razmahnila razna zelena gledanja na perspektivo človeštva, točneje na blaginjo in razvoj človekovega okolja. Razumljivo je, da je med gibanji precej razlik v načinu nastopanja, statusu gibanja, metodi izjavljanja stališč in še kaj. Med značilnostmi teh gibanj je, da se zeleni energičneje pojavljajo na Zahodu, kar je v zvezi z ostrino ekološke krize in (brez)perspektivnosti industrijske civilizacije, čeprav tudi na Vzhodu ne moremo zanikati zelenih gledanj, ki so v državnih planih. Na Zahodu izstopa še ena značilnost, da so z izjemo Francije zeleni najbolj organizirani v germanskem svetu in po Skandinaviji, da pa v državah *anglosaksonskega in romanskega sveta še ni zaslediti kakšnih večjih in bolj organiziranih skupin, čeprav ni dvoma, da obstajajo.*

Zelena gledanja na življenjsko perspektivo so torej evropeistična ne glede na stopnjo industrializacije in politični sistem. Razumljivo je, da so člansko in demonstrativno močnejša v takih državah in okoljih, v katerih so že imeli ekološke katastrofe (kisli dež, ožig gozdov, havarije tankerjev, zastrupitev voda itd.).

Po svoje zgovorno je, da zeleni povsod izhajajo iz konkretnih in za državo in družbo, skratka za človeštvo usodnih pojavov, katastrof, nevarnih ali vsaj motečih objektov in naprav. Torej ne gre za izključno idejna gibanja, ki se napajajo iz ideološke literature, temveč za gibanja s konkretnimi cilji.

Na zunaj najbolj vidna in vsem zelenim skupna oblika delovanja so protesti, demonstracije, kritike, skratka odpor, ki meji včasih že na upor. Nasprotniki zelenih tak način okvalificirajo kot destruktivni način delovanja, pri čemer pa ne smemo take kvalifikacije delovanja zelenih vzeti dobesedno, ker zeleni ponujajo tudi alternative na različnih, zlasti gospodarskih področjih. Seveda se te alternative profitarso zagnanim gospodarskim in političnim strukturam zdijo utopija, ki jih vsaj trenutno še ne upoštevajo pri realizaciji. S tem skušajo birokratsko etatiščne strukture zmanjšati pomen alternativ. Seveda pa vseh alternativ ni mogoče obravnavati kot revolucionarne preobrazbe.

Vsem zelenim po svetu je kritika obstoječega in planiranega metoda dela. Vsaka kritika, kakršna je že, *dobronamerna ali zlonamerna*, nikdar ni popularna za tistega, na katerega leti. Ker gre za kritiko gospodujočih političnih, tehokratskih in gospodarskih struktur, je taka kritika naperjena zoper vladajoče sloje ali vsaj posameznike. Lahko bi jo označili kot razredno kritiko, če izhajamo iz subjekta, ki jo izraža, tj. zlasti intelektualcev in študentov. Seveda moramo pojem razredna kritika jemati z zadržkom in v prenesenem smislu, če jo povezujemo z

marksistično kritiko kapitalističnega gospodarstva v preteklem stoletju. Vendar za neko kritiko gre, ker se nanaša na več kot na kritiko upravljanja in gospodarjenja. Lahko bi rekli, da gre tudi za kritiko meščanske morale kot razloga za profitarsko gospodarjenje, porabo prostora in potrošniškega življenja nasploh. Razvojno gledano, je taka kritika vsebinsko bolj globinska od doslej znanih, predvsem pa z dolgoročnim pomenom. Čeprav kritika zelenih ni vedno izdelana, pa gotovo kaže iz zagate, v kateri se je znašlo človeštvo. Če pustimo vnmarn način, kako je kritika posredovana – z interpretacijami v parlamentu, mirovnimi sprevodi ali sedečimi demonstracijami – dejstvo je, da je taka kritika – ekološka ji ravno ne moremo reči – uperjena proti privatniškemu in zaprtemu dogovarjanju političnih in gospodarskih krogov. Kritika zelenih si prizadeva za družbeni konsenz v širokih razmerah, ki pa jih za zdaj še ni mogla doseči. Morda je za to kriv ne ravno konvencionalen način posredovanja kritike, obravnavanja pripomb in predlogov, ki se po načinu pri zelenih loči od strankarskega posredovanja kritike opozicije tam, kjer zeleni niso v parlamentu.

O razredno pogojeni kritiki zelenih ne moremo govoriti tudi zato, ker ni enotne podlage niti izhodišč za njihove kritike. Ni znan kakšen »ekološki manifest«, niti kaka zelena interpretacija. Morda pa do nje niti ni tako daleč. Pluralizem interesov je zaradi različnih okoliščin v Evropi še tako različen, da zelena gledanja na prihodnost še niso dobila širše povezujočih se horizontov med zelenimi. To kaže na okupiranost z lokalnimi problemi, čeprav tako rekoč planetarna onesnaženost ozračja in vodotokov ne pozna upravnopolitične razmejitve na države, bloke ali celine. Zaenkrat zaradi razsežnosti onesnaženosti našega planeta zelena gibanja niso uspešna, ni pa dvoma, da bo zeleno gibanje *postalo splošno unitaristično, evropeistično gibanje*.

III

Zelena gibanja si za uresničevanje svojih ciljev izbirajo bolj ali manj javno izražene oblike izjavljanja svojih stališč, pogledov in protestov.

Od doslej znanih oblik je edino v ZR Nemčiji strankarsko izražen in uveljavljen način zelenih dobil presenetljivo uspešno habilitacijo. Tretja po številu poslanskih mest v zahodnonemškem parlamentu obsegajoča stranka zelenih pa kaže življenjsko moč presnavljanja tudi v sebi in ne le težnje po širjenju aktivnih članov in simpatizerjev. Dejstvo, da zmore ena stranka v kratkem času svojega mandata enakovredno zamenjati poslanca v lastnih klopeh, je podatek, ki ga ni mogoče prezreti niti podcenjevati.

Strankarski način izražanja gledanj zelenih pomeni željo po prevzemu oblasti in preko oblasti uresničevati program zelenih. Zakonito delovanje v parlamentu je pri zelenih v ZR Nemčiji kombinirano z akcijami, ki so odmevne tako po udeležbi sodelujočih kot po objektih napada oziroma protesta zelenih. V nekem smislu se zeleni identificirajo z mirovnimi gibanji v deželi.

Ekološki v Franciji so bolj gibanje istomislečnih kot stranka ali politična frakcija katerekoli stranke. V poplavi strank in frakcij v Franciji, levo in desno usmerjenih kril, ni videti prave začrtane poti za uresničevanje programa, ki ga imajo pred sabo. V francoskem primeru gre za širšo pripadnost in usmerjenost državljanov, kjer ekološki bolj propagirajo stil življenja, način razmišljanja in obnašanja kot pa izrazito stremljenje po prevzemu oblasti. Bolj jim gre za

reformizem – ne po sistemu revolucionarne preobrazbe – kot pa za evolucijo in prenavo, ki naj prevzameta vedno nove in širše plasti ljudi. Ekologi v Franciji čutijo, da še niso dovolj močni, da bi začeli na široko, kaj šele uspeli s preobrazbo.

Pri skandinavskih zelenih gre za vplivanje na politične, gospodarske in finančne kroge. Po strukturi so zeleni v Skandinaviji najbolj neizdiferenciran krog ljudi. Vtis imam, da gre za nek »zeleni lobby«, ki skuša z vplivnostjo nekaterih pomembnih članov ob hkratnem katastrofalnem stanju skandinavskih gozdov in jezer opozoriti na pretečo ekološko katastrofo v državi. Svarilna znamenja v naravi so zelo zgovorna, zato niti vlada niti gospodarstvo ne moreta prezreti opozoril zelenih, ki se v tem položaju postavljajo v vlogo narodnega rešitelja, pa čeprav le z besedo in argumenti.

Zeleni v sosednji Avstriji skušajo biti kombinacija neke stranke ali kot gibanje, vendar se zdi, da je zanje najbolj ustrezen opis, da so gibanje za ustvarjanje javnega mnenja. Ozemeljska utesnjenost Avstrije, zelo pozidane doline in ravnine, kjer gravitira vse, kar gospodarsko in politično nekaj pomeni, ne dopušča razširne urbanizacije in industrije. Zato je razumljiva vznemirjenost Avstrijcev zaradi večjih energetskih objektov, posebej nukleark. Za zelene v Avstriji je značilno, da iščejo organizacijsko obliko delovanja, ki bi bila dovolj učinkovita. Zaradi različno politično usmerjenih avstrijskih dežel jim težko uspeva enotnost. Za ceno odstopa kakšnega privilegija skušajo močnejše stranke v državi odščipniti kakšen glas tudi zelenim.

Alternativne oblike zelenih srečamo tudi v Švici, Trstu in drugod, ne kot množična gibanja, vedno kot kampanjo za določeno akcijo ali proti določenemu objektu, pri čemer so zeleni gibalno javnega mnenja, ki hoče preprečiti kakšno nesmotrno državno potezo in naložbo.

Če ob oblikah zelenega gibanja v Evropi opozorimo, kakšna so ekološka prizadevanja v dveh industrijsko najbolj razvitih državah na svetu, v ZDA in Japonski, moramo poudariti, da je tam varstvo okolja pomembna postavka državnega programa, ki mu je namenjen upoštevanja vreden odstotek državnega bruto dohodka, ki se lahko meri kar z državnimi proračuni mnogo manjših držav po svetu. Poudarek tega dela državnega programa je v prerazporeditvi in prestrukturiranju zlasti industrije in tehnološko varstvo človekovega okolja. Kljub ogromnim finančnim sredstvom je seveda vse to premalo za storjene napake preteklih industrijskih desetletij.

Izkazalo se je, da je obstoječi državni aparat v vseh obravnavanih državah, isto velja tudi za preostale nenaštete, največja zagozda v kritiki zelenih. To pomeni, da je sistem zakonov, ukrepov, spodbud in vsega, kar je vmes dogovorjeno, korumpirano in zakulisno, tarča napadov zelenih. Drugi objekt kritike zelenih so gospodarske naložbe, za katerimi pogosto stoji država. Ne smemo prezreti, da postajajo tarče kritik in celo sabotažnih in terorističnih dejanj vojaška oporišča, zlasti pakta NATO in posebej ZDA, v katerih zeleni in mirovna gibanja vidijo pretnjo miru in radiološko nevarnost z dolgoročnimi nepredvidljivimi posledicami.

V državah realnega socializma se zeleno gledanje odčituje zgolj zaradi bojazni nad fizičnim propadanjem naravnih dobrin, vodotokov in gozdov. Zelena gledanja so le deloma upoštevana v uradnih vladnih stališčih in dokumentih, ki imajo svojo transmisijo v sredstva javnega obveščanja v strogo odmerjenih in skopih informacijah, ki zvenijo kot zapovedi. Torej je tudi administrativen način zelenega gledanja eden od obstoječih sistemov varstva okolja.

Žal dežele v razvoju in nerazvite države varstvu tamkajšnjega okolja ne

namenjajo potrebne pozornosti. Selitev umazane industrije ali vsaj nečiste tehnologije iz industrijsko razvitih držav v Afriko, Azijo in Latinsko Ameriko, s tem da se tem državam ponujajo tehnologija, strokovnjaki in posojila pod ugodnimi pogoji, v zameno pa še odkup končnih proizvodov, lahko poimenujemo kar neokolonializem, posebej če opisanemu industrijskemu izkoriščanju dodamo brezobzirne sečnje še nepreglednih gozdov in ropanje drugih naravnih bogastev, črpanje rudnih bogastev itd.

Žal sta nepismenost in neznanje ugoden pogoj za izkoriščanje ogromnih, ekološko še neogroženih naravnih možnosti dežel v razvoju. Doklej še?

Pogrešamo vsaj poslanico prihodnjega vrha neuvrščenih v tem pogledu, da bi naravnala gospodarsko politiko teh dežel v zmernejše ritme proizvodnje in porabe, sicer bodo te dežele kmalu na istem kot Evropa, ZDA, del Kanade in Japonska.

IV

Naše okolje po ustavi ni zavarovano nič bolj deklarativno kot s tem, da družbena skupnost zagotavlja razmere za uresničevanje pravice vsakogar, da živi v zdravem življenjskem okolju. Iluzija je, da sektorski zakoni dajejo možnosti, kaj šele osnovo za uresničevanje omenjene ustavne pravice.

Dolžnost, da mora vsak, kdor uporablja zemljišče, vodo ali druge naravne dobrine, to delati tako, da se zagotavljajo pogoji za delo in življenje človeka v zdravem življenjskem okolju (241. člen ustave SRS), zveni prej kot moralni nauk kot sankcionirana prepoved.

Ni čudno, da se zaradi stanja in dejavnosti varstva okolja – kakršno je že – toliko govori in zaupa v alternativen družbeni razvoj, morda zato, ker nekega določenega jamstva po izboljšanju človekovega okolja tudi naša izvedbena zakonodaja ne daje.

Govorice o alternativnem družbenem razvoju so v bistvu nezaupnica obstoječemu stanju! Kakšni smo po dopolnjevanju in izvajanju naše zakonodaje, naj priča samo en podatek, da še po enem letu od sprejetja zakona o sanitarni inšpekciji nimamo predpisanih minimalnih pogojev, ki jih je treba upoštevati pri pripravi prostorskih aktov z vidika zavarovanja zdravja prebivalstva.

Alternativno družbeno varstvo okolja v naši družbi pa ne more biti v neki revolucionarni preobrazbi čez noč, uvedbi novih energetskega virov ali novih iznajdb. Alternativa z nuklearno energetiko je nesprejemljiva, ker bi nas zadolžila še bolj in spravila v politično odvisnost, poleg tega ne odpira delovnih mest.

Alternativni družbeni razvoj je v zagotovitvi dela vseh in vsakogar, vendar ne v vsakem delu, temveč v kvalitetnem delu. Pod tem pa razumemo tudi pravičen odnos do okolja in do varstva naravnih dobrin.

Pri varstvu okolja se ne sme socializirati odgovornost, ker to pomeni le popuščanje, spregledovanje napak in milo kaznovanje. Za začetek ne bi bilo odveč reformirati kazensko politiko do varstva okolja v tem, da jo postrožimo, a uvedemo tudi pozitivne sankcije, tj. stimulacije za izboljšave.

V demokratični družbi je tajnost lahko samo to, kar določata ustava ali zakon, med takimi primeri pa primerov iz varstva okolja ni. Zato pri varstvu okolja ne sme biti umetnega ustvarjanja tajnosti s tem, da se zapirajo informacije o ekoloških katastrofah in že prej, o možnih nevarnostih snovi, naprav in objektov v uporabi.

Preseneča, da se ob dokumentu o kritični analizi političnega sistema ni govorilo o človekovem okolju, v katerem politični in ekonomski sistem (ne)funkcionira. Gospodarska kriza se kaže tudi po tem, kako sistem varuje okolje in njegove naravne in gospodarske dobrine!

Kaj nam pomaga še tako izpopolnjena zasnova političnega in ekonomskega sistema, če njegovo osnovo, prostor in okolje spodjeda onesnaženost, pri čemer ta planetarna rja nima zgolj zdravstvenih, tehnoloških, prostorskih in drugih vidikov, ampak tudi globoke socialne, družbenoekonomske in politične posledice ne le na človeka in množice, temveč tudi na političnoekonomski sistem, ki je to dopustil.

Alternativa stanja, kakršno je, je po mojem nazaj k moralnim vrednotam, ki so nekoč označevale Slovence, tj. varčnost, čistost, delavnost itd. Ta alternativa pomeni perspektivo. Ostati na pol pota pomeni moralizirati. Sožitje okolja s človekom je v bistvu občutljiv sistem, ki se hitro vznemiri in povratno vpliva na sožitje.

Torej je poleg prve alternative našega družbenega razvoja *bolje in sploh delati*, še druga alternativa, *razumeti družbo in okolje kot skupnost in sistem interesov*, pri čemer naj bi vsakega plana ne začeli uresničevati s posameznimi (lokalnimi) interesi v prostoru, temveč najprej s splošnimi in šele nato, če naravne danosti prostora in okolja to dopuščajo, dati možnost posebnim interesom, nikakor pa to zaporedje obrniti v lokalni egoizem, sicer zaradi stanja okolja ne bomo več govorili o varstvu okolja, temveč o reševanju človeka pred takim okoljem.

MATJAŽ JEŽ

Vplivi ekološke degradacije okolja na naravno dediščino

Moj namen je, da na našem simpoziju posvetimo pozornost tudi posebnemu poglavju varstva okolja, to je varstvu naravne dediščine v povezavi z različnimi procesi degradacije okolja. To se mi zdi še posebej potrebno, ker se vprašanja varstva okolja pogosto reducirajo na ozko omejeni tehnokratski pristop in na relacijo varstva človeka pred človekom, medtem ko dobiva prizadevanje za varstvo narave pred človekom prizvok nekakšnega larpurlatizma. To je seveda rezultat nerazumevanja ekološkega koncepta okolja, kajti zaradi povratnih učinkov pomeni tudi varstvo narave in naravne dediščine predvsem varstvo človeka, njegove eksistence in kvalitete življenja.

Za razumevanje problematike varstva naravne dediščine se mi zdi potrebno najprej osvežiti pojem naravne dediščine in šele nato začeti analizirati vplive nanjo.

Temeljna načela pojmovanja naravne dediščine in odnosa človeštva do nje je opredelila že stockholmska deklaracija (Deklaracija konference Združenih narodov o človekovem okolju, Stockholm 1972), ki v načelu št. 2 pravi, da je potrebno naravna bogastva, vključno z zrakom, vodo, zemljo, floro in favno, in še posebej značilne vzorce naravnih ekosistemov, s pravilnim načrtovanjem in upravljanjem varovati za dobro sedanjih in prihodnjih rodov. V načelu št. 4 pa deklaracija